

ELOGI
DEL REVEREND ARQUEBISBE
DESMOND TUTU

DR. JAUME TORRAS

L'home a qui avui es ret homenatge amb la col·lació del grau de doctor *honoris causa*, el primer que atorga aquesta universitat, reuneix en grau eminent les qualitats que l'acrediten per a una distinció que, en acceptar-la, ell al seu torn acredita. Nascut el 1931 a Klerksdorp, al Transvaal, i fill de mestre d'escola, el Molt Reverend Desmond Tutu va diplomar-se en magisteri al *Bantu Normal College* de Pretòria i es va graduar com a *Bachelor of Arts* a la Universitat de Sud-àfrica, una Sud-àfrica que, en aquells anys, es movia ben a contracorrent de la història. A Europa, en efecte, després de sofriments immensos, el final de la Segona Guerra Mundial havia estat també el final d'aquell *Reich* que feia d'una aberrant noció de "raça" l'eix de la visió del món que va portar-lo al deliri criminal de l'Holocaust. A Sud-àfrica, en canvi, justament aleshores començava a edificar-se un sistema polític basat de forma explícita en principis racistes. La desposseïció de les poblacions natives, la discriminació racial i la negació de drets fonamentals de la majoria ja eren presents en la realitat sud-africana des de molt abans, certament. Però és a partir de 1948, amb l'arribada al poder del Partit Nacional, que es va anar articulant, metòdicament, una sinistra maquinària legal, administrativa i policial per salvaguardar la "puresa racial" dels blancs de Sud-àfrica i perpetuar la seva supremacia a través del sistema d'*apartheid*, de "desenvolupament separat" de les diferents "races" en què la població era classificada. I el govern estava decidit a aplicar aquest programa a qualsevol preu, com

va quedar clar al març de 1960 a Sharpeville, prop de Johannesburg, quan la policia va matar seixanta-nou ciutadans negres que es manifestaven pacíficament contra la llei sobre els passis d'identificació que restringien la seva llibertat per moure's en un país que també era el seu.

Aquest és l'entorn en què va viure els seus anys formatius el reverend Desmond Tutu. Un cop graduat, va fer classes durant quatre anys en escoles d'ensenyament secundari per a bantús, a Johannesburg primer i després a Munsieville, Krugersdorp, on es va casar amb Leah, la mare dels seus quatre fills. El 1958 va canviar el rumb de la seva vida en iniciar estudis eclesiàstics i, tres anys més tard, havent-se llicenciat ja en Teologia, esdevenia ministre de l'església anglicana de Sud-àfrica. Després de completar estudis a Anglaterra, al King's College de Londres, on va obtenir el grau de màster en Teologia, a partir del 1967, i ja de nou a Sud-àfrica, va ensenyar en diversos establiments que oferien estudis teològics.

Després d'una nova estada al Regne Unit, per treballar en el Consell Mundial d'Esglésies, el 1975 va ser cridat a exercir més altes responsabilitats dins l'església anglicana de Sud-àfrica: primer, com a ardiaca de la catedral de Santa Maria, a Johannesburg, i de seguida, el 1976, com a bisbe de Lesotho. Eren, aquells anys, temps de turbulència. La il·legalització de les organitzacions contràries a l'*apartheid* i la duresa de la repressió de qualsevol mena de protesta havien aplacat l'agitació dels primers anys seixanta, però sota la calma relativa covava la

revolta. El bisbe Tutu, des de la posició eminent que ocupava, va adreçar l'any 1976 una carta al primer ministre Vorster per denunciar un estat de coses que empenyia la població negra a la desesperació. La carta, no cal dir-ho, va ser tractada amb menyspreu pel seu prepotent destinatari. Poques setmanes més tard, al juny de 1976, esclatava la insurrecció de Soweto, inicialment una protesta d'alumnes d'ensenyament mitjà que durant els mesos següents va anar arrossegant la majoria de la població marginada per l'*apartheid* en un moviment reprimat pel govern al cost de centenars de morts. El món ja no podia aclucar-se d'ulls davant del sistema racista –o de “desenvolupament separat”, com preferien anomenar-lo els seus fautors, i beneficiaris. Després de Soweto la societat sud-africana ja no tornaria mai més a ser la d'abans i una cultura de la protesta impregnaria des d'aleshores les actituds de la majoria de la població.

La insurrecció plantejava a tothom, a les persones com a les organitzacions, la urgència moral i cívica de definir-se i d'actuar, de prendre opcions que no eren tan clares com es podia pensar des d'aquí, lluny de les pressions de la quotidianitat. L'autoritat moral de què ja gaudia el bisbe Tutu explica que li demanessin aleshores que deixés la seva diòcesi, comparativament tranquil·la, fora de la línia de torbonades, per assumir responsabilitats en el Consell d'Esglésies de Sud-àfrica, del qual va ser secretari general a partir de 1978 i fins a 1985. El Consell, que agrupava les principals confessions protestants, va haver d'assumir, a banda de la seva primordial vocació ecumènica, funcions cíviqües subsidiàries en un país en què els drets bàsics de la majoria de la població eren trepitjats i no es toleraven les organitzacions polítiques que els reclamaven. Des d'aquesta posició, la figura del bisbe Tutu va adquirir una dimensió cívica i política d'abast nacional i, ben aviat, internacional. Sota el seu impuls, el Consell va establir mecanismes per donar suport eficaç a víctimes de l'*apartheid*, al mateix temps que lliurava un difícil combat per fer prevaler, contra la iniquitat institucionalitzada, els ideals de justícia i de convivència.

Però "combat" no és segurament el terme més escaient per descriure l'acció d'un home que ni en els moments pitjors d'aquells anys de repressió i d'arbitrarietat, de violència generalitzada, mai no va desviar-se d'un radical compromís amb l'acció pacífica. La concessió del premi Nobel de la pau, el 1984, representava el reconeixement mundial de l'efectivitat i de la coherència de l'acció del reverend Desmond Tutu en favor de la justícia, però també d'una futura reconciliació. Alhora, la concessió del premi recordava a la comunitat internacional la seva responsabilitat en la vergonyosa pervivència de l'*apartheid*, que es prolongaria encara uns quants anys més en un ambient apocalíptic d'intervenció armada de Sud-àfrica en els països veïns, de revolta i de repressió a l'interior, d'aïllament creixent i de dificultats econòmiques que s'agreujaven.

Mentrestant, el reverend Tutu va ser nomenat bisbe de Johannesburg, el 1985, i arquebisbe de Ciutat del Cap el 1986, posicions des de les quals va procurar que durant l'agonia del règim, aspra, plena de tensions, de violència i de pors, no s'aprofundissin les clivelles entre els seus fidels de diferent origen, blancs, negres, mestissos... Els seus sermons i altres intervencions públiques, de què s'han publicat almenys quatre compilacions, il·lustren una constant preocupació per combinar la denúncia inflexible de la injustícia amb la preservació de les possibilitats d'una futura convivència de tots els sud-africans, independentment del seu origen. No tothom comprenia aquest capteniment, però el seu valor moral i cívic

anaven guanyant reconeixements, fora de Sud-àfrica com a dins del país. El 1987 el van elegir president de la Conferència Panafricana d'Esglésies i, el 1988, *chancellor* de la Universitat del Cap Occidental, sense que calgui aquí esmentar els nombrosos guardons i nomenaments honorífics que en aquests anys va anar rebent fora de Sud-àfrica.

Sota els rigors de l'estat d'excepció, quasi ininterromput des de 1986, la "seva" catedral de Sant Jordi, a Ciutat del Cap, va arribar a ser coneguda com la "Catedral del Poble", refugi en hores de tempesta i alhora base d'operacions no violentes contra el sistema. És a Bishops Court, la residència oficial de l'arquebisbe, on van fer-se les reunions preparatòries de la marxa gegantina del 13 de setembre de 1989, que va marcar una inflexió decisiva en la crisi del règim racista. En els primers mesos de 1990, en efecte, les principals organitzacions d'oposició a l'*apartheid* van ser legalitzades, i Nelson Mandela, el dirigent indiscutit d'aquesta oposició, va sortir al carrer després de consumir vint-i-set anys a la presó. Significativament, és a la residència de l'arquebisbe de Ciutat del Cap on el futur president va allotjar-se l'11 de febrer de 1990 en ser alliberat i on va fer, l'endemà, la seva primera conferència de premsa.

Molts observadors pronosticaven que a partir d'aleshores, igual que van fer altres personalitats, eclesiàstics inclosos, que s'havien distingit en l'oposició al règim racista, també l'arquebisbe Tutu voldria sortir a l'arena política per defensar-hi els seus ideals. No ha estat així: s'ha mantingut al marge dels partits polítics, fora de la lluita, legítima, pel poder, sense que això vulgui dir que s'hagi mantingut al marge o fora de la vida pública. Ben al contrari, no ha deixat d'estar-hi present per continuar reclamant la necessitat de la cooperació pacífica de tots els sud-africans per superar una etapa infausta de la història del seu país, i no ha deixat de prevenir contra els perills de la connivència amb la corrupció i amb injustícies noves que pretenguin justificar-se com a "reparació" per les injustícies del passat.

Per això, segurament, el president Mandela va triar-lo, al desembre de 1995, per dur a terme una feina extraordinàriament delicada i decisiva per a la transició política sud-

africana: la presidència de la Comissió per a la Veritat i la Reconciliació. El fort increment dels actes de violència d'arrels més o menys directament polítiques, causants de milers de morts després justament de 1990, podia fer creure que el missatge fonamental de Desmond Tutu no havia estat escoltat. Però la Llei per Promoure la Reconciliació i la Unitat Nacional, que estableix un procediment per encarar-se amb el passat que fa excepcional la transició sud-africana, duu l'empremta inconfusible de l'acció i de la paraula del reverend Desmond Tutu i d'altres que, com ell, havien preconitzat sempre l'acció no violenta com a garantia d'un futur de convivència. Desmond Tutu ha explicat en el seu darrer llibre, *No future without forgiveness*,¹ que per passar comptes amb el règim racista no valia ni el model dels processos de Nuremberg ni, encara menys, el de les lleis d'amnistia general, que ell anomena 'amnèsia nacional'. Calia trobar allò que ell diu una "tercera via", precisament la que ha seguit l'esmentada Comissió per a la Veritat i la Reconciliació. Sota la seva presidència, la Comissió, que reunia disset personalitats de tarannà i d'història molt diferents, es va constituir el 15 de desembre de 1995, molt apropiadament a Bishopscourt, la seva residència oficial encara durant alguns mesos —fins que va passar a la situació d'arquebisbe emèrit al juliol de 1996.

La Comissió va rebre l'encàrrec d'examinar els casos de violacions flagrants dels drets humans que s'haguessin produït

1. Londres: Rider, 1999.

entre la matança de Sharpeville, el 1960, i la proclamació de Nelson Mandela com a primer president elegit democràticament, el 1994. Havia d'escoltar els testimoniatges espontanis de responsables de les violacions de drets que demanessin amnistia, sempre amb caràcter individual, així com els testimoniatges de les víctimes que demanessin reparació, moral o material; en relació amb aquests testimoniatges, la Comissió podia reclamar que testifiquessin persones que no s'haguessin presentat espontàniament. Si es donaven determinades condicions, principalment la de motivació política dels crims i la de confessió completa de totes les dades significatives referents a aquests actes, la Comissió havia de donar l'amnistia demanada, sempre amb caràcter individual. Igualment, si es donaven determinades condicions, la Comissió havia de fer arribar al govern recomanacions sobre les reparacions degudes a les víctimes que exposaven el seu cas. Els treballs de la Comissió van ser objecte de controvèrsia per moltes i diferents raons: pel caràcter públic de les audiències, que a més es retransmetien per ràdio; per la imputació de crims contra la humanitat a responsables del règim racista, però també a dirigents de l'oposició, que, des de 1994, ja era govern; per la negativa a presentar-se de persones que la Comissió convocava a conseqüència de les declaracions d'altres; i, sobretot, per l'horror i fins i tot la incredulitat que suscitaven fets repulsius que d'aquesta manera s'esbombaven. "La veritat fa mal, però el silenci mata" era un dels lemes de la Comissió, que va acabar els seus treballs amb el lliurament de l'informe final a l'octubre de 1998.

Els treballs de la Comissió per a la Veritat i la Reconciliació han pogut ser qüestionats per alguns des del punt de vista jurídic, o des del punt de vista polític. Els seus objectius últims —establir la veritat dels fets i cercar la reconciliació de les víctimes amb els perpetradors dels crims— eren extraordinàriament difícils d'assolir. De fet, no es podia esperar assolir-los al cent per cent. Tanmateix, la dinàmica del procés, generada per la intensa implicació personal dels membres de la Comissió i, en particular, del seu

president, ha donat resultats extraordinaris. Ha fet sortir a la llum del dia crims que, probablement, haurien quedat fora de l'abast de procediments judicials ordinaris — però que haurien gravitat feixugament sobre les consciències i els comportaments de víctimes i de botxins i haurien projectat sobre el futur encara més ombres d'un passat terrible. D'altra banda, ha fet aparèixer dosis excepcionals de magnanimitat en moltes de les víctimes a qui la Comissió demanava que perdonessin, no pas que oblidessin. Com ha escrit el reverend Tutu, “perdonar significa renunciar al dret de pagar l'executor amb la seva mateixa moneda,² però és una renúncia que allibera la víctima”.

És veritat que tot aquest procés d'esclariment de fets com a requisit per a una reconciliació entre comunitats que necessiten conviure està amenaçat per les enormes diferències en les condicions de vida entre els ciutadans d'origen europeu, recent o llunyà, i la gran majoria de la població. Això demana canvis, incloent-hi canvis d'actitud, que són imprescindibles si no es vol que es malbarati el llegat que Desmond Tutu deixa al seu poble per encarar un futur més humà. Però el llegat el tenim, i és una lliçó per a tots, també per a nosaltres, una lliçó explicada per un mestre eminent en matèries que són “troncals” en tota formació autènticament universitària —la rectitud moral, l'esperit de tolerància i, alhora, la intransigència en la defensa de la dignitat de les persones.

2. *No future without forgiveness*, pàg. 219.